

Františkovo slovo

č. 159

Dominik Wolton: Jako agnostik mohu říci, že víra existuje. A stále mne to udivuje

Papež: Vyhýbat se verbalizování strachu a odporovat rétorice nenávisti

Pravá láska neexistuje bez sebeobětování

Papež: Dnešní kultura nás čini neviditelnými pro nás samotné

Myanmarský biskup: Obáváme se, že papež nemá dostatečně přesné informace

Papež v Kolumbii - 1. den

Papež v Kolumbii - 2. den

Papež v Kolumbii - 3. den

výtah hlavních myšlenek z promluv papeže Františka a zpráv z Vatikánu. Plné znění naleznete na stránkách Radio Vaticana.

Dominik Wolton: Jako agnostik mohu říci, že víra existuje. A stále mne to udivuje

Vatikán. V souvislosti s již oznámenou francouzskou publikací knižního rozhovoru papeže Františka (*Politique et société*. Paris, Éditions de l'Observatoire, 2017, stran 421) přineslo dnešní vydání vatikánského deníku *L'Osservatore Romano* rozhovor s autorem tohoto interview, prof. Dominiquem Woltonem, který – jak řekl – dosud ještě jako by neuvěřil tomu, že se podařilo jeho nápad tak rychle uskutečnit. Nešetří přitom superlativy, pokud jde o charakteristiku papežovy osobnosti, a ačkoli se sám prohlašuje za agnostika, řekl, že byl udiven papežovou důvěrou: „Jako agnostik říkám: ano, víra existuje. A nepřestává mne to udivovat.“ Profesor Wolton v minulosti vydal již několik podobných rozhovorů s různými osobnostmi, např. s kardinálem Jean Maria Lustigerem. Styl této knihy připomíná portréty papežů Pavla VI. a Jana Pavla II. od rovněž francouzských autorů Jeana Guitona a André Frossarda. Dominique Wolton byl vatikánským deníkem dotázán také na papežův postoj k migraci, který nezdá se být značně kritizován.

„Za třicet let – poznamenává ve své odpovědi Dominique Wolton – bude řečeno: ještě, že to tehdy řekl, jinak naši demokracii postihla válka. Jsme v transparentním světě. Chudé země pozorují mrtvé ve Středozemním moři i netečnost bohatých zemí. Pokud se nic neřekne a nic neudělá, rozpoutá se děsivé násilí. Má tedy tisíckrát pravdu. Uvědomme si, že jde o jeden z největších skandálů globalizace. Bohaté země tuto situaci vytvořily válkami, a divoký kapitalismus to v posledních třiceti letech ještě akceleroval. Dnes přicházejí ekonomické a politické oběti této situace do bohatých zemí, které jim říkají, ať jdou pryč! Hněv a zlost, kterou papež vzbuzuje, znamená, že trefil do černého. To, co říká o imigrantech, budí nenávist. Nevyjde se z toho však strkáním hlavy do písku. Papež tedy poskytuje lidstvu nezměrnou službu, když říká to, co nechce nikdo slyšet,“ domnívá se Dominique Wolton autor knižního rozhovoru s papežem Františkem vycházející ve Francii příští týden.

Francouzský agnostik odpovídá také na otázku vatikánského deníku, zda si papež uvědomuje opozici existující v církvi proti jeho pontifikátu?

„Nechtěl jsem se pouštět až tam, protože účelem knihy nebylo vstupovat do vnitřních disputací v katolické církvi. František je však posedlý společenstvím mezi všemi v církvi. Věnuje velkou pozornost křesťanskému lidu, aby se nevyskytly trhliny. Není člověkem konfliktu, člověkem přelomu. Chce sjednocovat, neustále jenom sjednocovat. Pokud jde o nevraživost, vyřizování účtů a mocenské vztahy uvnitř církve, překvapilo mne, že svůj život neklade do závislosti na těchto otázkách. Vidí věci dlouhodobě, svěřuje se času s nekonečnou trpělivostí, bez hněvu, s udivující důvěrou. Nikdy jsem jej nezastihl rozzlobeného nebo nevraživě naladěného. Byl jsem jakožto agnostik dosti udiven sledováním úrovně jeho důvěry. A jako agnostik mohu říci: ano, víra existuje. A neustává mne to udivovat. Pokud jde například o římskou kurii, vnímá vše s humorem, nikoli s hněvem. A to je vzácné, protože, jakmile někdo dostane moc, má sklon k násilí. A je-li v Římě, jde o světovou moc,“ podivuje se francouzský sociolog Dominique Wolton, odborník na mediální komunikaci, na okraj knižního vydání svého rozhovoru s papežem Františkem.

Papež: Vyhybat se verbalizování strachu a odporovat rétorice nenávisti

Vatikán. „Vyhybat se verbalizování strachu a konat gesta odporující rétorice nenávisti“ – vybízel Petrův nástupce na dnešním setkání s dvacetičlennou delegací představitelů různých korejských náboženských vyznání, sdružených v rámci Korejské republiky v tzv. Národní radě náboženských představitelů (*Korean Council of Religious Leaders*).

Jihokorejská mezináboženská delegace zopakovala návštěvu z roku 2011, kdy ji přijal Benedikt XVI. S papežem Františkem se setkali již také, a to před třemi roky v Soulu během jeho návštěvy v Jižní Koreji. Tamější představitelé katolické církve, protestantství,

buddhismu, konfucianismu, taoismu a šamanismu přijeli na mezináboženskou pouť, a - jak někteří z nich sdělili médiím - chtěli při té příležitosti také požádat papeže o modlitbu a pomoc v souvislosti s nynější napjatou situací na Korejském poloostrově.

Promluva papeže Františka, kterého jménem všech na úvod pozdravil předseda Jihokorejské biskupské konference, arcibiskup Kim Hee-jong, byla **cele** zaměřena na problematiku mezináboženského dialogu:

„Jak víte především od Druhého vatikánského koncilu se katolická církev neúnavně snaží kráčet po ne vždy snadných stezkách dialogu a podporovat zejména ten se stoupenci jiných náboženství. [...] Mezináboženský dialog skládající se z kontaktů, setkání i spolupráce je drahocenný a bohumilý úkol. Je to vyzvání směřující k obecnému dobru a pokoji.“

Potřebujeme dialog *otevřený* a současně *uctivý*, řekl dále papež. Jedině tak bude plodný. Svět na nás hledí a vybízí ke spolupráci v různých oblastech, jakým jsou posvátná důstojnost člověka; hlad a chudoba sužující dosud příliš mnoho lidí; odmítání násilí, zejména páchá-li se znesvěcováním Božího jména a hanobením religiozity; korupce, jež sytí nespravedlnosti a morální úpadek; krize rodiny, ekonomiky, ekologie a v neposlední řadě i naděje.

„Máme tedy před sebou velmi dlouhou cestu, kterou je třeba se ubírat společně s pokorou, vytrvalostí, bez zvyšování hlasu, ale s vyhrnutými rukávy, a rozsévat nadějnou budoucnost, jež pomáhá člověku, aby byl lidštější, budoucnost, jež slyší volání mnohých, kteří si hnuší válku a úpěnlivě prosí o větší harmonii mezi lidmi a komunitami, mezi národy a státy. V tomto smyslu se po náboženských představitelích žádá, aby otvírali, usnadňovali a provázeli procesy vedoucí k dobru a smíření pro všechny. Jsme povoláni být zvěstovateli pokoje, tedy hlásat a ztělesňovat nenásilný styl pokoje jednak slovy vyhýbajícími se verbalizování strachu, a jednak gesty odporujícími rétorice nenávisti.“

Papež František ve své promluvě explicitně nezmínil aktuální situaci na Korejském poloostrově. Nicméně, spolu s vděčnou vzpomínkou na svoji pouť do „krásné korejské země“ v závěru své promluvy k jejím náboženským představitelům řekl, že „nepřestává milovanému korejskému lidu vyprošovat u Boha dar míru a bratrského smíření“.

Angelus

3.9.2017

Pravá láska neexistuje bez sebeobětování

Drazí bratři a sestry, dobrý den!

Dnešní evangelní úryvek (srov. Mt16,21-27) je pokračováním toho, z minulé neděle, ve které zaznělo vyznání víry Petra, „skály“, na níž chce Ježíš zbudovat svoji církev. Dnes Matouš v přímém protikladu ukazuje, jak tentýž Petr reaguje, když Ježíš zjeví učedníkům, že bude muset v Jeruzalémě trpět, být zabit a vzkříšen (srov. v.21). Petr si bere Mistra stranou a rozmlouvá mu to, neboť, jak říká, to se Jemu, Kristu, nemůže nikdy stát. Ježíš však Petra tvrdě pokárá: „Jdi mi z očí, satane! Pohoršuješ mne, neboť nemáš na mysli věci božské, ale lidské!“ (v.23). Těsně před tím byl apoštol požehnan Otcem, poněvadž od Něho přijal zjevení víry; stal se pevnou „skálou“, aby na ní mohl Ježíš zbudovat svoje společenství. Hned poté se však stává překážkou, kamenem nikoli základním, nýbrž kamenem úrazu na Mesiášově cestě. Ježíš dobře ví, že Petr i ostatní mají před sebou ještě velmi dlouhou cestu než se stanou Jeho apoštoly!

V té chvíli se Mistr obrací ke všem, kdo ho následovali, a jasně jim ukazuje cestu, kterou je třeba se ubírat: „Kdo chce jít za mnou, zapři sám sebe, vezmi svůj kříž a následuj mě!“ (v.24). Vždycky, i dnes se vyskytuje pokušení následovat nějakého Krista bez kříže, ba dokonce poučovat Boha o správné cestě jako Petr: „Ne, ne, Pane, to se ti nikdy nestane!“ Ježíš nám však klade na srdce, že Jeho cesta je cestou lásky, a pravá láska neexistuje bez sebeobětování. Jsme povoláni nenechat se pohlit vizí tohoto světa, nýbrž stále více si uvědomovat nezbytnost a namáhavost cesty vedoucí nás křesťany proti proudu a nahoru.

Ježíš svoji nabídku doplňuje slovy, která vyjadřují jednu obrovskou a stále platnou moudrost, neboť oponují egocentrickému smýšlení a jednání. Nabádá: „Kdo by chtěl svůj život zachránit, ztratí ho, kdo však svůj život pro mne ztratí, nalezne ho“ (v.25). V tomto paradoxu je obsaženo zlaté pravidlo, které Bůh vepsal do lidské přirozenosti stvořené v Kristu, pravidlo, že jedině láska dává životu smysl a štěstí. Vynakládá-li člověk svoje talenty, svoji energii a svůj čas jenom na to, aby zachránil, opatroval a realizoval sebe sama, míří ve skutečnosti do záhuby, totiž do tristní a sterilní existence. Žijeme-li však pro Pána a svůj život zakládáme jako Ježíš na lásce, budeme moci okusit autentickou radost a náš život nebude sterilní, nýbrž plodný.

Ve slavení eucharistie znovu prožíváme tajemství kříže; nejenom si připomínáme, nýbrž konáme památku výkupné Oběti, v níž Boží Syn cele ztrácí sám Sebe, aby se znovu našel a tak našel i nás, kteří jsme byli ztraceni, spolu se všemi tvory. Pokaždé, účastníme-li se mše svaté, sděluje se nám láska ukřižovaného a vzkříšeného Krista v pokrmu a nápoji, abychom Jej mohli každodenně následovat na cestě konkrétní služby bratřím.

Nejsvětější Maria, která následovala Ježíše až na Kalvárii, ať provází také nás a pomáhá nám nemít strach před křížem, na kterém je přibit Ježíš, nikoli bez Ježíše, tedy před Ježíšovým křížem, utrpením z lásky k Bohu a bratřím, protože toto utrpení skrze Kristovu milost plodí vzkříšení.

4.9.2017

Papež: Dnešní kultura nás čini neviditelnými pro nás samotné

Vatikán. Svátý otec se dnes setkal se členy komunity Shalom u příležitosti 35. výročí jejího založení. Vznikla v brazilském městě Fortaleza a dnes působí v 17 zemích třech světadílů, věnuje se převážně mladým lidem, sdružuje laiky, zasvěcené osoby i kněze a vyvíjí rozmanitou charitativní, evangelizační a pastorační činnost. Papežská rada pro laiky schválila její stanovy před deseti roky. Ve vatikánské aule Pavla VI. přijal dnes v poledne papež František 3000 osob působících v komunitě Shalom, vyslechl svědectví tří z nich a na jejich podnět je oslovil španělsky v srdečně improvizované promluvě.

Francouzce jménem Justin, která během Svatého roku milosrdenství přijala svátost křtu, Svátý otec řekl:

„Jedna z věcí, která charakterizuje mládež a věčné mládí Boha, je veselí a radost. Proti veselí se staví smutek, ze kterého jste vyšli. Mladý člověk, který ulpí na sobě a žije pouze pro sebe se nakonec ucpe sebevztážností. Napadá mne teď jeden obraz, když přemýšlím o sobeckém člověku, který se vyznačuje velkou dávkou narcismu, kontempluje sebe sama, ignoruje druhé, a aby se jevil lepším než je, denně svou duši přikrašluje. Je to duchovní nemoc. Mládeži, rozbijte zrcadlo! Neprohlížejte se v zrcadle, protože zrcadlo klame. Žijeme v kultuře sebevztážnosti, konzumistické a narcistní kultuře. A jestliže se někdo dívá na sebe do zrcadla, radím ať se dívá proto, aby sám sobě smál. Umět se smát sobě nám dává radost a vysvobozuje z pokušení narcismu.“

Brazilskému mladíkovi jménem Mateus, který o sobě vyjevil, že prošel obdobím drogové závislosti, odpověděl argentinský papež nejprve odlehčující narážkou na neodmyslitelný fotbal: „Kdo je lepší? Pelé nebo Maradona?“ – po čemž samozřejmě následoval velký aplaus. Pak ale zvážněl a pokračoval:

„Dlouho jsi procházel drogovým tunelem. Je to jeden z nástrojů kultury, ve které žijeme a která nás ničí tím, že nás čini neviditelnými pro nás samotné, jako bychom byli vzduch. Droga nás přivádí k zapření všeho, co máme, droga odřezává kořeny srdce, tělesné a historické kořeny, problematické kořeny, a nechává tě žít ve světě bez kořenů, takže jsi ze všeho vyrván: z přítomnosti, ze svojí minulosti, ze svojí vlasti, ze svojí rodiny, z lásky, ze všeho. Žije se pak ve světě, který nemá žádný kořen, takové je drama drog. Vykoreňují mládež, zbavují reálných, tělesných svazků.“

Přechod od prožitku této neviditelnosti až k jejímu uvědomění – pokračoval papež ve své odpovědi – ukazuje kolik máš v srdci kořenů. Ptejme se: uvědomujete si svoje projekty, svoje lásky, svoje tvůrčí schopnosti? Vždyť jste jako básníci povoláni tvořit ve světě nové věci. Máte odpovědět na plány Boha, který chce tišit bolesti lidstva. Nezbytné je rozdávat nezištně. Dávejme zdarma, co jsme dostali. Toto ti pomůže se „odkomercializovat“, naučí tě nalézat a přijímat kořeny, zbaví tě každého egoistického zájmu. Zdarma dávat, co jsem dostali zdarma. K tomu nás Bůh vyzývá, ne? – končil otázkou papež, který na neslyšitelné přitakání reagoval:

„Bože můj, zdá se, že místo abych vás povzbudil, podal jsem vám nějaký uspávací prostředek (velký aplaus).“

Papež František se pak v závěru své promluvy obrátil k dospělým členům komunity Shalom a řekl:

„Jakou službu má dnes vaše charisma poskytovat světu? Dialog. Jednou z výzev dneška je dialog mezi mladými a starými. Mladí potřebují naslouchat starým, kteří dosáhli moudrosti, a staří potřebují naslouchat mladým, aby mohli snít a povzbuzovat je k další cestě. Staří nemají být ukryváni. Tento dialog je pro budoucnost slibný.“

Končil Petrův nástupce svoji promluvu ke 3 tisícům členů komunity Shalom, kteří přišli do Říma u příležitosti 35. výročí jejího založení, aby obnovili svoje zasvěcení. V samotném závěru asi hodinového setkání společně všichni recitovali modlitbu svého zasvěcení, načež jim Svatý otec udělil apoštolské požehnání.

5.9.2017

Myanmarský biskup: Obáváme se, že papež nemá dostatečně přesné informace

Myanmar. Minulý týden (28.8.) byla ohlášena plánovaná papežova návštěva Myanmaru. Jen o den dřív se papež v nedělním apelu (27.8.) při mariánské modlitbě Anděl Páně zastal myanmarského etnika rohingyiů – muslimů – kterým tamější vláda buddhistické většiny upírá občanská práva, počínaje samotnou státní příslušností. Papež František tehdy řekl:

„Přišly smutné zprávy o pronásledování náboženských menšin našich bratří rohingyiů. Chtěl bych jim vyjádřit svoji blízkost a my všichni prosíme Pána, aby je zachránil a probouzel muže a ženy dobré vůle, kteří jim pomohou a přiznají plná práva. Modleme se i za tyto naše bratry rohingyi.“

Velice složitou situaci v této zemi dokreslují slova, která pronesl v reakci na papežova slova tamější katolický biskup z Bhamo, mons. Raymond Sumlut Gam, pro katolickou agenturu *AsiaNews*: „Obáváme se papež nemá dostatečně přesné informace a vydává prohlášení, která neodrážejí realitu. Tvrdit, že rohingyové jsou »pronásledováni«, může v Myanmaru způsobit velké napětí.“ A podobně mluvčí biskupské konference Myanmaru, P. Mariano Soe Naing: „Kdybychom měli Svatého otce přivést k lidem, kteří u nás trpí mnohem více, vzali bychom ho do uprchlických táborů etnika kachin (které je převážně katolické), kde se mnoho obětí občanské války ocitlo bez přístřeší. A pokud jde o samo užití jména rohingya, bylo podle mého názoru výrazem větší úcty k myanmarskému lidu a vládě, kdyby se použilo označení zaběhlé v myanmarských institucích, totiž „muslimští rakhine“, které je přílehavější. Kdyby papež použil slovo rohingya během návštěvy v Myanmaru, museli bychom se obávat o jeho bezpečnost,“ dodal mluvčí Myanmarského episkopátu.

V této jihoasijské zemi, kde žije 50 milionů obyvatel, se ke katolické církvi hlásí 600 tisíc lidí a jsou považováni za cizí těleso stejně jako jiné menšiny, kterých je v zemi celkem 135. Je tedy pochopitelné, že se přiklání k rétorice vládnoucího myanmarskému režimu a to tím spíše, že kromě rohingyiů existují v této zemi čtyři další pronásledovaná etnika hlásící se právě ke

křesťanství. Jsou to na severu země katchin a chin a na východě karen a karenni. V poslední letech bylo bezpočet jejich kostelů a vesnic srovnáno se zemí a desítky tisíc lidí byly donuceny k útěku.

Za zmínku rovněž stojí, kdo má v Barmě či Myanmaru vedoucí úlohu při pronásledování. Obyvatelé této země jsou nezdědka donucováni ke konverzi k buddhismu, dokonce i žáci ve školách. **Dovoz** Biblí a křesťanské literatury je zakázán. To je v příkrém rozporu s mytologií západních médií o mírumilovnosti buddhismu, který je podáván jako příkladné náboženství soucitu, moudrosti a bratrství. Realita je zcela jiná. Náboženská svoboda je popírána také v dalších zemích s buddhistickou většinou jako je Sri Lanka, Laos, Kambodža či Bhutan.

V posledních týdnech však dosáhly střety mezi rohingyi a státními ozbrojenými složkami opravdu vrcholu, což přimělo mnohé příslušníky tohoto etnika utéci do sousedního Bangladéše. Aung San Su Ťij, pasovaná Západem na obhájkyni lidských práv, k tomu mlčí, neboť je zcela podrobena vládnoucí vojenské moci a tamějším fundamentalistickým stoupencům buddhismu. Papež František má na přelomu letošního listopadu a prosince navštívit Myanmar i Bangladéš a jeho slova budou bedlivě sledovat všichni, především však ti, kdo jsou v této zemi poslední a odepsaní.

Cesty

7.9.2017

Papež v Kolumbii - 1. den

Bogota. 1. Přijel jsem ve snaze alespoň trochu vyrovnat cestu ke smíření – řekl papež na uvítací ceremonii politickým špičkám této země.

2. Biskupové nejsou technici, ani politici, nýbrž pastýři – řekl Petrův nástupce kolumbijským biskupům

3. Setkání papeže s výkonným výborem Rady latinskoamerických biskupů (CELAM).

4. Více než jeden milion lidí na bohoslužbě v bogotském parku Simona Bolívara.

„O 2 600 metrů blíže ke hvězdám“ praví slogan užívaný v tomto městě poukazující na jeho nadmořskou výšku. Včera odpoledne, kdy u nás bylo těsně před půlnocí, zde po dvanáctihodinovém letu přistál papežský speciál. Město Bogota bylo hlavním městem předkolumbovského etnika Muisca a španělští osadníci a misionáři sem přišli 6. srpna 1538.

Svatého otce přivítali v osmimilionovém hlavním městě Kolumbie prezident Calderón spolu s chotí, státními a církevními představiteli. Rovnou z letiště se papež vydal na patnáctikilometrovou jízdu otevřeným papamobilem směrem k nunciatuře. Celou trasu lemovaly nepřehledné zástupy jásajících Kolumbijců. Dnešní tisk mluví o 600 tisících lidí. Před rezidencí čekala papeže skupina mladých, aby mu zazpívali a zatančili. Darovali mu také ruanu, tedy kolumbijské pončo, které si papež k radosti všech oblékl. Krátce s nimi pobyl a vyměnil pár slov, aby se pak odebral k odpočinku.

ad 1. Čtvrteční program papežova pobytu v Bogotě byl skutečně nabitý. Nejprve oficiální přijetí na náměstí Plaza de Armas della Casa de Nariño, kde papeže Františka očekávali státní i náboženská představitelé, diplomatický sbor a reprezentanti občanské společnosti a světa kultury (přibližně tisíc osob).

Po vřelém uvítání prezidenta Calderóna se ujal slova Svatý otec.

„Přicházím do Kolumbie ve stopách svých předchůdců, bl. Pavla VI. a sv. Jana Pavla II., a stejně jako oni jsem veden touhou sdílet se svými kolumbijskými bratry dar víry, tak hluboce zakořeněný v této zemi, i naději pulsující v srdcích všech. Jedině takto, vírou a nadějí, lze překonat početné těžkosti během cesty a budovat zemi, která bude vlastí a domovem všech Kolumbijců.“ Národ požehnaný mnoha způsoby – pokračoval papež František a poukázal na zdejší podivuhodnou přírodu a biodiverzitu, rozmanitost flóry i fauny, stepi, pralesy, džungle,

hory i moře, ale především zdejší „přívětivý a dobrotivý , houževnatý a odvážný lid“ nebojící se překážek.

„ Mottem této země je „Svoboda a řád“. V obou těchto slovech je obsaženo veškeré ponaučení. Občané mají být respektováni ve svojí svobodě a chráněni stabilním řádem. Nikoli zákon silnějšího, ale síla zákona přijatého všemi řídí pokojné soužití. Je zapotřebí spravedlivých zákonů, které mohou zaručovat harmonii a pomoci překonávat konflikty, které celá desetiletí devastovaly tuto zemi; zákonů, které by nevznikaly z pragmatických požadavků společenského zřízení, nýbrž z touhy vyřešit strukturální příčiny chudoby plodící vyloučenost a násilí. Jedině tak se uzdraví z nemoci, která oslabuje a ponižuje společnost a ustavičně ji vydává napospas novým krizím. Nezapomínejme, že nespravedlnost je kořenem sociálního zla.“

Řekl papež s odkazem na svoji apoštolskou exhortaci *Evangelii gaudium* (srov. 202) a vyzval Kolumbijce, aby obrátili zrak k těm, kdo jsou odstaveni dozadu a do kouta. Velikost a krása každé země totiž spočívá v tom, že jsou přijímáni všichni a všichni jsou důležití.

„ Církev, věrná svému poslání, se zasazuje o pokoj, spravedlnost a obecné dobro. Je si vědoma, že evangelní principy tvoří významnou dimenzi kolumbijského sociálního tkaniva a proto mohou velice přispět k růstu této země. Zejména posvátná úcta k lidskému životu, zvláště oslabenému a bezbrannému, je úhelným kamenem při budování společnosti osvobozené od násilí. Kromě toho nemůžeme neupozornit na sociální důležitost rodiny, vysněné Bohem jako plod manželské lásky. Je „místem, kde se učíme respektovat odlišnost druhých a kde si osvojujeme příslušnost k druhým“ (tamt. 66). Prosím vás, naslouchejte chudým, těm kdo trpí. Dívejte se jim do očí a nechte se kdykoli oslovit jejich tvářemi zbrzděnými bolestí i jejich úpěnlivě prosícíma rukama. Od nich lze přijmout autentickou lekci života, lidství a důstojnosti. Ti, kteří úpí v okovech, totiž chápou slova Toho, který zemřel na kříži, jak praví vaše národní hymna.“

Potom papež František připomenul Kolumbijcům jejich krajana, známého spisovatele Gabriela Garciu Marqueze, a ocitoval jeho slova pronesená při přebírání Nobelovy ceny za literaturu z roku 1982: „Tvář v tvář útisku, plenění a opuštěnosti je naší odpovědí život. Ani povodně, ani mor, ani hlad, ani pohromy, ba ani nekonečné války během staletí nemohly redukovat houževnatou převahu života nad smrtí. Převahu, která roste a sílí. Je tedy možná nová a strhující životní utopie, kde nikdo nemůže rozhodovat za druhé dokonce ani o způsobu smrti a kde je láska opravdu jistá a štěstí je možné a kde pokolení odsouzené na sto roků samoty budou na zemi mít vždycky druhou příležitost.“ Po slovech kolumbijského literáta papež František pokračoval:

„ Mnoho času uplynulo v nenávisti a pomstě.... Samota být stále proti sobě se nyní počítá na desetiletí a blíží se jednomu století; nechceme, aby jakýkoli typ násilí někdy omezil či anuloval jediný život. Chtěl jsem přijít sem, abych vám řekl, že nejste sami, že je nás mnoho, kteří vám chtějí k tomuto kroku pomoci; tato návštěva vás má podnítit a alespoň trochu vyrovnat cestu ke smíření a pokoji.“

Potom se papež v doprovodu prezidenta Calderóna odebral do přilehlého prezidentského paláce k soukromému setkání. Následovala návštěva bogotské katedrály Neposkvrněného Početí, postavené roku 1823 v neoklasicistním slohu, kde jej očekávaly tři tisíce lidí. S nimi se papež pomodlil litanie k Panně Marii, jejíž ikona sem byla pro tuto příležitost přinesena z národní svatyně v Chiquiquira. Pak Svatý otec vstoupil do arcibiskupské rezidence, z jejíhož balkónu nejprve krátce pozdravil venku shromážděné věřící.

ad 2. V jednom ze sálů rezidence se potom konalo setkání se 128 kolumbijskými biskupy. Petrova nástupce nejprve oslovil bogotský arcibiskup, kardinál Rubén Salazar Gómez, a předseda Kolumbijské biskupské konference, arcibiskup Villavicencia, mons. Óscar Urbina Ortega.

Papež František jako obvykle při svých zahraničních cestách věnuje velký prostor setkáním s biskupy, k nimž pronáší obsáhlou a lze říci, že většinou také nejdelší promluvu dané pastorační cesty. Tak tomu bylo i nyní. Ze tří čtvrtě hodiny trvající promluvy vybíráme malou ukázkou.

„Vybízím vás, abyste neměli strach dotýkat se raněného těla svých dějin a dějin svého lidu. Čiňte tak s pokorou, bez marnivého nároku být protagonisty a s nerozděleným srdcem, osvobozeným od kompromisů či servilismů. Jedině Bůh je Pánem a naše duše Pastýřů se nesmí podrobit žádné jiné kauze.

Kolumbie potřebuje váš pohled, pohled biskupů, aby měla oporu v odvaze k prvnímu kroku, k definitivnímu pokoji, smíření, odmítnutí násilí jakožto metody, překonání nerovností, v nichž spočívají kořeny mnohého utrpení, ke zřeknutí se snadné, ale bezvýhodné cesty korupce, trpělivé a vytrvalé upevňování oné res publica, což vyžaduje překonání bídy a nerovnosti. Jde zajisté o svízelné, ale nezadatelné poslání: cesta je příkrá a řešení nejsou samozřejmá. Z Boží výše, kterou je kříž Jeho Syna, obdržíte sílu; s pokorným třeptem očí Zmrtvýchvstalého se ubírejte touto cestou; naslouchejte hlasu Ženicha, který šeptá v srdci, a dostanete v každé nejistotě opět kritéria pro rozlišení správného směru.“

ad 3. Odpoledne se papež František setkal s výkonným výborem Rady latinskoamerických episkopátů (CELAM). Tato instituce vznikla v roce 1955, kdy se poprvé sešli biskupové Latinské Ameriky a Karibiku v brazilském Riu de Janeiro. Papež Pius XII. ji potvrdil a určil, že sídlo jejího předsednictva bude v hlavním městě Kolumbie.

Papež František přijal 62 členů výkonného výboru na nunciatuře (foto) a pronesl k nim obsáhlou promluvu, v jejímž úvodu popsal situaci církve v dnešním světě a pozastavil se u třech „dosud přítomných pokušení, totiž ideologizace evangelia, církevního funkcionářství a klerikalismu.“ Varoval v této souvislosti před nebezpečím manipulace evangeliem:

„Evangelium nelze redukovat na program ve službách módního gnosticizmu, ani na projekt sociálního rozmachu nebo na představu církve jakožto byrokracie, která propaguje sebe samu; tím méně je pak možné redukovat církev na organizaci, kterou nějaká klerikální kasta řídí podle moderních podnikatelských kritérií. Církev je společenství Ježíšových učedníků; církev je Tajemství a Lid (Lumen gentium, 5,9) anebo ještě lépe v církvi se uskutečňuje Tajemství skrze Boží lid.“

Na jiném místě se papež dotknul chápání rozdílu mezi všeobecným a služebným kněžstvím, tedy mezi laiky a kněžími a poukázal na klerikalismus, jak jej chápe on, tedy postoj, „který činí křesťanské laiky infantilními a ožebračuje identitu služebného kněžství.“ Zamýšlel se také nad tím, kde v dnešním roztěkaném světě hledat pojítka církevního poslání šířit evangelium:

„Vždycky v Ježíši. To co dává našemu misijnímu poslání permanenci, není nadšení, jež zapaluje srdce a je stále potřeba, ale spíše doprovod, který nám Ježíš poskytuje skrze Svého Ducha. Pokud se nevydáme na misie spolu s Ním, rychle sejdeme z cesty a hrozí nám, že Jeho věc zaměníme za svoje marnivé potřeby. Pokud není důvodem našeho putování On, snadno nás odradí únava na cestě nebo odpor adresátů našeho poslání či proměnlivé scénáře dějinných okolností anebo bolení nohou způsobené záludnou zátěží vyvolanou »nepřítelem«.“

Církev - řekl papež na jiném místě - je permanentně na misiích, pokud se svého poslání chápe spolu s Ježíšem.

ad 4. Po setkání se členy zmíněné latinskoamerické církevní instituce se papež vydal do městského parku Simona Bolívara, kde na něj čekalo více než milion lidí, aby se účastnili eucharistie, kterou zde Petrův nástupce celebroidl spolu s kolumbijskými biskupy.

Ve své homilii papež komentoval Lukášovo evangelium, kde Ježíš promlouvá k apoštolům u břehů galilejského moře. Poukázal na symboliku moře, které „obrazem nezměrnosti soužití všech národů“, ale i „všeho, co ohrožuje lidský život a co má moc jej zničit“.

„Toto milované město Bogota a tato nádherná země – Kolumbie – obsahuje mnohé ze lidských scén popsanych v evangeliu. Jsou zde zástupy, které touží po slovu života, jež svým světlem osvítil všechny námahy a ukáže smysl a krásu lidského života. Tyto zástupy mužů a žen, dětí a starých obývají nepředstavitelně úrodnou zemi, která by mohla dávat plody všem. Avšak i zde, jakož i v jiných částech světa, se vyskytují husté temnoty, které ohrožují a ničí život. Temnoty nespravedlnosti a sociální nerovnosti, korumpující temnoty osobních či skupinových zájmů, které sobecky a bezuzdně spotřebovávají to, co je určeno k blahobytu všech; temnoty nedostávající se úcty k lidskému životu a denně kosící životy mnoha nevinných, jejichž krev křičí k nebi; temnoty pomstychtivosti a nenávisti poskvřující lidskou krví ruce těch, kdo si sami zjednávají spravedlnost; temnoty těch, kdo nevnímají bolest tolika obětí. Všechny tyto temnoty Ježíš rozhání a ničí svým příkazem daným Petrovi na loďce: »Zajed' na hlubinu« (Lk 5,4).“

Papež zmínil nezdařené pokusy o smíření podniknuté státními představiteli i marné pastorační iniciativy kolumbijské církve v tomto směru a pokračoval:

„Příkaz ke spuštění sítí není určen pouze Šimonu Petrovi. Na něm bylo, aby vyplul na hlubinu, jako ti, kdo ve vaší vlasti jako první rozpoznali, co je nejnaléhavější, a vyvinuli iniciativu k míru a životu. Spuštění sítí obnáší odpovědnost. V Bogotě a v Kolumbii putuje nezměrné společenství, které je povoláno stát se robustní sítí, která zahrne všechny vjedno, přičiní se o obranu a opatrování lidského života. [...] Je třeba, aby jedni volali druhé, dávali si znamení jako rybáři a znovu se začali považovat za bratry, druhy na cestě, společníky onoho společného podniku, kterým je vlast. Bogota a Kolumbie jsou zároveň břehem, jezerem, otevřeným mořem, městem, kterým prošel a prochází Ježíš, aby poskytl svoji přítomnost a svoje plodné slovo, dal nám vyjít z temnot a přivedl nás ke světlu a životu. Povolává všechny, aby nikdo nezůstal napospas bouřím; nechává vejít na loď všechny rodiny, jež jsou svatyněmi života; dává prostor obecnému dobru, které stojí nad přízemními či stranickými zájmy, umožňuje nést břemena těch nejslabších a prosazovat jejich práva.“

Kázal mimo jiné papež František v bogotském parku Simona Bolívara na mši svaté, kterou se náročný program prvního dne jeho pastorační návštěvy končil.

Cesty

8.9.2017

Papež v Kolumbii - 2. den

Villavicencio. ad 1. V pátek ráno se papež vydal do necelých sto kilometrů vzdáleného města Villavicencio, kde žije zhruba půl milionu obyvatel, aby zde slavil liturgii dnešního svátku Narození Panny Marie spojenou s beatifikací dvou kolumbijských mučedníků z minulého století. Biskup Jesús Emilio Jaramillo Monsalve (1916-1989), zavražděný marxistickou organizací tzv. Národně osvobozené armády (ELN), a diecézní kněz Pedro María Ramírez Ramos (1899-1948). Ve své homilii za účasti 400 tisíc lidí papež František mimo jiné řekl:

„Smíření není abstraktní slovo; kdyby tomu tak bylo, vedlo by jenom ke sterilitě, ba většímu odstupu. Smíření je otevřením dveří všem a každému, kdo prožil dramatickou skutečnost konfliktu. Když oběti přemohou pochopitelné pokušení pomsty, stanou se nejvíce věrohodnými protagonisty procesů tvorby pokoje. Je třeba, aby někdo měl odvahu učinit první krok tímto směrem, aniž by čekal, že jej učiní druzí. Jeden dobrý člověk stačí, aby byla naděje! A může jím být každý z nás! To neznamena neuznat či zastírat rozdíly a konflikty. Neznamena to legitimizovat individuální či strukturální nespravedlnost. Krok ke smíření nemá sloužit přízpůsobení se nespravedlnosti. Jak učil sv. Jan Pavel II., je spíše „setkáním bratří

ochotných překonat pokušení egoismu a zřeknout se pokusů o pseudospravedlnost; je plodem mocných, ušlechtilých a velkodušných citů, které vedou k nastolení soužití založeného na respektování každého jednotlivce a hodnot vlastních každé civilizované společnosti" (List biskupům Salvadoru, 6. srpna 1982). Smíření se proto konkretizuje a upevňuje přispěním všech, dovoluje tvořit budoucnost a dává růst naději. Každé úsilí o pokoj bez upřímné snahy o smíření ztroskotá.

Evangelium, které jsme slyšeli, končí zmínkou o Ježíši, kterého nazývá Emanuel, tj. Bůh s námi. A jako Matouš začíná, tak své evangelium i končí: „Já jsem s vámi po všechny dny až do konce světa" (28,20). Ježíš je Emanuel, který se rodí, a Emanuel, který nás denně provází, je Bohem-s-námi, který se rodí, a Bohem-s-námi, který jde s námi až do konce světa. Tento příslib se uskutečňuje také v Kolumbii: mons. Jesús Emilio Jaramillo Monsalve, biskup v Arauca, a kněz mučedník z Armero jsou toho znamením, výrazem lidu, toužícího vymanit se z bažin násilí a zloby."

ad 2. Město Villavicencio bylo v pátek odpoledne dějištěm bohoslužby národního smíření. V městském parku *Las Malocas* se konalo setkání, které si papež, jak sám řekl v jeho úvodu, nejvíce přál. Sešlo se zde šest tisíc lidí, oběti násilností i jejich pachatelé, příslušníci ozbrojených složek státu i bývalí partyzáni, příbuzní obětí i pachatelů, muži i ženy. Bohoslužba slova se konala v kryté hale. Uvnitř na pódiu bylo umístěno torzo kříže z kostela vesničky Bojayá, která je symbolem kolumbijské národní kalvárie. Zazněly životní příběhy čtyřech svědků násilí, které touto zemí otřásalo několik desetiletí.

„Jsem tady ani ne tak proto, abych mluvil, ale abych vám byl nablízku, pohlédl do očí, vyslechnul vás a otevřel svoje srdce vašemu svědectví života a víry" – řekl papež František v úvodu svojí promluvy.

„Shromáždili jsme se u paty Kříže v Bojayá, který byl 2. května 2002 svědkem masakru desítek lidí, kteří se utekli do svého kostela. Toto torzo kříže má značnou symbolickou a duchovní hodnotu. Díváme se na něj a uvažujeme nejenom o tom, co se onoho dne stalo, ale také o množství bolesti, smrti, zlomených životů a krve prolité během posledních desetiletí v Kolumbii. Vidět Krista tak zmrzačeného a zraněného nás oslovuje. Nemá paže, tělo proděravělé, zůstala pouze k nám obrácená a nás milující tvář. Tento zlomený a amputovaný Kristus je pro nás ještě „více" Kristem, protože nám znovu ukazuje, že přišel trpět pro svůj lid a se svým lidem; a také, aby nás naučil, že nenávist nemá poslední slovo a láska je silnější než smrt a násilí. Učí nás proměňovat bolest na pramen života a vzkříšení, abychom se od Něho a spolu s Ním naučili síle odpuštění, velikosti lásky.

Děkuji vám čtyřem, našim bratřím, kteří se s námi chtěli jménem mnoha jiných rozdělit o svá svědectví. Jak nám to prospívá – zní sobecky, ale prospívá nám - když nasloucháme jejich příběhům! Jsem dojat. Jsou to dějiny utrpení a hořkosti, ale také a především dějiny lásky a odpuštění, jež k nám promlouvají o životě a naději a nedovolují, aby se našeho srdce zmocnila nenávist, pomsta a bolest.

Závěrečné proroctví Žalmu 85: „Milosrdenství a věrnost se potkají, políbí se spravedlnost a pokoj" (v.11) následuje po poděkování a prosbě, obracející se k Bohu: Obnov nás! Díky, Pane, za svědectví těch, kteří působili bolest a prosí o odpuštění; těch, kdo nespravedlivě trpěli a odpouštějí. Toto je možné s Tvojí pomocí a v Tvé přítomnosti... a je to obrovské znamení, že chceš obnovit pokoj a svornost v této kolumbijské zemi."

Papež se pak obrátil ke čtveřici Kolumbijců: Deisy Sánchez Rey, Pastora Mira García a Luz Dary Landazury a Juan Carlos Murcia Perdomo (foto), bývalý bojovník marxistické guerilly tzv. Revolučních sil Kolumbie (FARC). Každý svůj příběh podal se zaměřením na jedno ze slov zmíněného Žalmistova proroctví, tedy na spravedlnost, pokoj, pravdu a milosrdenství. Papež komentoval jejich svědectví v jiném pořadí. Upozornil na nutnost rozbít okovy násilí odpuštěním a na nemožnost žít ve stálé zášti, protože jedině láska osvobozuje a buduje; vyzdvihl také skutečnost, že konec konců všichni jsou tím či oním způsobem obětí, vinné či nevinné. „Naděje je i pro ty, kdo se dopustili zla," pokračoval papež.

„ V celém tomto dlouhém, obtížném, ale velice nadějném procesu smíření je rovněž nezbytné přijmout pravdu. Je to vyzvání obrovské, ale nutné. Pravda je neoddelitelná družka spravedlnosti a milosrdenství. Všechny tři společně jsou podstatné pro budování pokoje a na druhé straně každá z nich brání tomu, aby se druhé neodcizily a nestaly nástrojem pomsty na tom nejslabším. Pravda znamená vyprávět rodinám zdrčeným bolestí to, co se stalo jejich mrtvým rodičům. Pravda znamená vyznat, co se stalo nezletilým, kteří byli naverbováni aktéry násilí. Pravda znamená uznat bolest žen, jež jsou obětí násilí a zneužití.

...
Na závěr bych jako bratr a otec rád řekl: Kolumbie, otevři svoje srdce Božího lidu a smiř se. Neboj se pravdy, ani spravedlnosti. Drazí Kolumbijci: nemějte strach žádat a dávat odpuštění. Neodporujte smíření, které vás sblíží, sbratří a umožní překonat nevraživost. Je čas hojit rány, stavět mosty, obrousit rozdíly. Je čas uhasit nenávisť, zřeknout se pomsty a otevřít se soužití založenému na spravedlnosti, pravdě a tvorbě autentické kultury bratrského setkání. Kéž můžeme přebývat v harmonii a bratrství, jak chce Pán! Prosme, abychom se stali tvůrci pokoje a mohli tam, kde je nenávisť a zlost, přinášet pokoj a milosrdenství . Všechny tyto úmysly, vyslechnutá svědectví, všechno, co nosíte v srdci, desetiletí bolesti a utrpení, bych rád složil před tímto torzem Ukřižovaného, Černého Krista z Bojayá.“

Liturgie národního smíření končila modlitbou sv. Františka z Assisi: Pane, udělej ze mne nástroj svého pokoje. Ještě v pátek večer se papež vrátil zpět do Bogoty.

Cesty

9.9.2017

Papež v Kolumbii - 3. den

Medellin. 1. Eucharistie na letišti v Medellinu za účasti jednoho milionu lidí.

2. „V modlitbě se učíme svobodě“ - řekl papež František na setkání s duchovními a jejich blízkými příbuznými ve sportovní hale pro 12 tisíc lidí.

ad 1. Sobotní den papeže začal opět přesunem na bogotské letiště, odkud se vydal do 220 km vzdáleného Medellínu, druhého největšího města Kolumbie s téměř 3 miliony obyvatel. Pro své příjemné klima je toto město nazýváno městem věčného jara. Na medellinském letišti vybudovaném v roce 1932 sloužil papež mši svatou z dnešní liturgické památky sv. Petra Klavera, jezuitského misionáře (1580-1654), do jehož kolumbijského působiště a k jeho hrobu v Cartageně se papež vydá zítra. Eucharistie se účastnil jeden milion lidí.

V homilii papež komentoval evangelium (Lk 6,1-5) o Ježíšových učednících, kterým farizeové vytkli, že trhají klasy a jedí, a na úvod podal následující výklad:

„Následování vyžadovalo od prvních Ježíšových stoupenců velkou snahu po očištění. Některé předpisy, zákazy a příkazy jim dávaly pocit bezpečí; konání určitých obřadů a praktik je zbavovalo znepokojujících otázek: co se našemu Bohu líbí? Pán Ježíš jim ukazuje, že poslušnost znamená následovat Jeho, a toto následování je přivedlo před malomocné, chromé a hříšníky. Tyto situace vyžadovaly mnohem více než předpis, stanovenou normu. Učili se, že následování Ježíše ve službě Bohu vede k jiným prioritám a jinému uvažování. Pro Pána i pro prvotní společenství je svrchovaně důležité, že my, kteří se nazýváme učedníky, nelpíme na určitém stylu a určitých praktikách, které nás přibližují spíše způsobům některých tehdejších farizeů než k Ježíšovi. Ježíšova svoboda je protikladem absentující svobody tehdejších učitelů Zákona, kteří byli paralyzováni jeho rigidním výkladem a uplatňováním. Ježíš se nezastavuje u zdánlivě „korektního“ splnění. On naplňuje Zákon, a proto nás vede oním směrem, oním způsobem následování, které předpokládá jít k podstatě, obnovit se a zapojit se. Jsou to tři postoje, které si ve svém životě učedníků máme osvojit.“

ad 2. Po skončení bohoslužby se papež přesunul do zdejšího semináře a po obědě navštívil nejprve útulek pro sirotky a dětské oběti násilí.

Sobotní podvečer v Medellinu věnoval papež setkání s řeholníky a řeholicemi, kněžími a seminaristy, kteří byli pozváni společně se svými rodiči či blízkými příbuznými, což je novinka na setkáních tohoto druhu během papežských pastoračních návštěv. Konalo se ve zcela zaplněné sportovní hale *La Macarena* pro 12 tisíc lidí. Setkání bylo uvedeno četbou podobenství o vinném kmeni a ratolestech z Janova evangelia (15,1-11). Kristův náměstek pronesl přibližně čtyřicetiminutovou promluvu, z níž vybíráme závěr, ve kterém podal výklad Ježíšovy rady učedníkům, aby zůstávali v NĚM. Uvedl tři body, které mají tomuto zůstávání dát větší účinnost: zůstávat v Ježíši dotýkáním se Kristova lidství, zůstávat rozjímáním o Jeho božství a zůstávat v Kristu, abychom žili v radosti.

2. Zůstávat rozjímáním o Jeho božství

Probouzením a podporou vážnosti pro studium, kterým roste poznání Krista, protože, jak připomíná sv. Augustin, není možné milovat neznámého (srov. De Trinitate, kn. X, kap. I,3). Upřednostňovat v tomto poznávání setkání s Písmem svatým, zvláště s evangeliem, kde k nám promlouvá Kristus a zjevuje nám Otcovu bezpodmínečnou lásku, uchvacuje nás radostí, kterou dává poslušnost Jeho vůli a služba bratřím. Chtěl bych se vás zeptat, ale neodpovídejte. Každý ať si odpoví sám pro sebe. Kolik minut či hodin denně čtu evangelium nebo Písmo? Odpovězte si... Kdo nezná Písmo, nezná Ježíše. Kdo nemiluje Písmo, nemiluje Ježíše (sv. Jeroným, Prolog ke komentáři k proroku Izaiášovi). Dejme čas rozjímavé četbě Slova a naslouchejme v NĚM, co chce Bůh pro nás a pro svůj lid.

Veškeré naše studium ať nám pomáhá umět interpretovat realitu Božíma očima; ať není únikem před tím, čím žijí lidé, ale nenásleduje ani módní a ideologické vlny; ať nežije z nostalgie a neuvěřuje tajemství; ať se nesnaží odpovídat na otázky, které si už nikdo neklade, a ponechávat tak v existenciálním vakuu ty, kdo nám kladou otázky ze souřadnic svých světů a svých kultur. Setrvávejme v rozjímání o Jeho božství v modlitbě, ze které činíme základní součást svého života a své apoštolské služby. Modlitba nás osvobozuje od zátěže mondénnosti, učí nás žít radostně a utíkat před povrchností při rozhodování uplatňováním autentické svobody. V modlitbě se učíme být svobodní. Modlitba nám odnímá tendenci soustředit se na sebe, skrývat se v prázdné náboženské zkušenosti, vede nás k poddajnému svěření se do rukou Božích, abychom plnili Jeho vůli a odpovídali Jeho plánu spásy. A v modlitbě bych vám chtěl poradit jedno: prostě, rozjímejte, děkujte, přimlouvejte se, ale také si zvykněte adorovat. Klanění (adorace) není moc v módě. Zvykněte si adorovat. Naučte se míčky adorovat, učte se modlit tímto způsobem.

Jsme muži a ženami smířenými, abychom smířovali. Povolání není žádné potvrzení o dobrém chování a bezúhonnosti; nejsme oděni do svatozáře. Běda řeholníkovi, zasvěceným osobám, kněžím či řeholicím tvářícím se jako svatý obrázek! Všichni jsme hříšníci, všichni. A potřebujeme odpuštění a Boží milosrdenství, abychom každý den povstali; On odnímá to, co není dobré a co jsme udělali špatně, vyhazuje z vinice a pálí. A čistí nás, abychom přinášeli plody. Taková je věrnost Božího milosrdenství vůči Jeho lidu, jehož jsme součástí. On nás nikdy neponechá na kraji cesty, nikdy! Bůh činí všechno pro zamezení tomu, aby nás hřích přemohl a zavřel nám dveře našeho života před nadějí a radostí. Dělá všechno, aby se to nestalo. A když nás nezvládne, zůstává na naší straně, při nás... dokud mne nenapadne vzhlednout, abych si uvědomil, že jsem spadl."

řekl mimo jiné papež na sobotním podvečerním setkání s kolumbijskými kněžími, řeholicemi, řeholníky a seminaristy. Poté se vrátil zpět do Bogoty.